

Plan zarządzania dla zabytkowego obiektu budowlanego jako sposób zapewnienia jego długotrwałości

Dr inż. Waldemar Affelt, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

1. Wprowadzenie

Polski Komitet Normalizacyjny sukcesywnie wprowadza normy europejskie z zakresu „Konserwacja dóbr kultury”. Dotąd ogłoszono 13 norm z 25 ustanowionych przez European Committee for Standardization CEN, w tym PN-EN 15898:2011 „Ogólne terminy i definicje” – wersja polska oraz PN-EN 16096:2013–02 „Przegląd i opis stanu zachowania architektonicznego dziedzictwa kultury” – wersja angielska (stan na 20 września 2016 r.). Według Komitetu Technicznego CEN/TC 346 - Conservation of Cultural Heritage do 2018 r. planuje się wydać dziesięć kolejnych norm, ale nadal kwestią pozostaje udostępnienie ich polskojęzycznej wersji przez PKN. Na końcu każdej normy podano obszerny spis literatury przedmiotu, w tym publikacji dostępnych w Internecie.

Europejską tradycję ochrony zabytków rozpoczyna nominacja w 1515 r. Rafaela Santi na kuratora rzymskich antyków. W 1533 r. John Leland otrzymał od króla Henryka VIII polecenie sporządzenia spisu zasobów zabytkowych przechowywanych w brytyjskich klasztorach i uczelniach. Wraz z działaniami jakie podjął w 1577 r. William Camden opracowując plany i mapy miejsc zabytkowych, można uznać za pierwsze inwentaryzacje. Natomiast pierwszy urząd konserwatorski powstał w Sztokholmie w 1630 r., który piastował Johannes Thomaes Bureus Agrivillensis (Johan Bure), zaś w 1666 r. na uniwersytecie w Uppsali otwarto pierwszą katedrę zabytkoznawstwa. [1]. Na fali Rewolucji Francuskiej powstała pierwsza metodyka klasyfikowania i wartościowania zabytków, której autorem był Félix Vicq d'Azyr [2]. Wprowadzony przez niego praktyczny trójstopniowy system ustalania ważności zabytku do dzisiaj stosowany jest w Wielkiej Brytanii. Fundamenty doktrynalne ochrony zabytków powstawały niezależnie w Wielkiej Brytanii i Królestwie Prus, a postaciami, które na zawsze wpisały się w historię konserwatorstwa byli John Ruskin i Karl Friedrich Schinkel. Ten drugi rozpoczął badania architektoniczne dawnej substancji budowlanej Zamku w Malborku, który dzięki niemu przetrwał,

nie pograżając się dalej w ruinę oraz stając się miejscem trwających do dzisiaj prac restauratorskich i konserwatorskich. Natomiast poglądy Ruskina polskiemu czytelnikowi przybliżył Franciszek Mączyński, publikując przekład fragmentów „Siedmiu lamp architektury” na łamach „Architekta” [3].

Przez dziesiątki lat powstawało wiele szkół, stosujących różne referencje doktrynalne, formułujących różne zasady działania oraz wzorce tzw. dobrej praktyki. Zaowocowało to również różnym podejściem do wartościowania zabytków poprzez rozmaite definiowanie pojęć podstawowych i priorytetów. XXI wiek, przynosząc wspomniane normy europejskie – może tę różnorodność ujednoczyć przynajmniej w krajach członkowskich Unii Europejskiej, co ma przełożenie na sprawność funkcjonowania europejskiego rynku usług eksperckich, projektowych i wykonawczych w budownictwie zabytkowym. Niezależnie od wspomnianych spraw o wymiarze europejskim funkcjonują w wymiarze globalnym konwencje UNESCO oraz szczególny dokument wprost z nich wynikający – „Wytoczne operacyjne...”. [4] Jakkolwiek jest to dokument dedykowany przede wszystkim procedurze aplikowania o wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO lub obligatoryjnych sprawozdań na temat miejsc już wpisanych, to jego sformułowania można odnosić do wszelkich nieruchomości zabytków o unikatowości postrzeganej niekoniecznie w wymiarze globalnym, czyli nawet tych ważnych jedynie dla społeczności lokalnych o szczególnym znaczeniu dla danej gminy. W dalszej części artykułu uwaga zostanie poświęcona dwóm wiodącym wartościom, tj. autentyczności i integralności, a także zinterpretowane zostanie pojęcie wyjątkowej uniwersalnej wartości (ang. *Outstanding Universal Value OUV*).

Wspomniane wyżej „Wytoczne operacyjne...” wprowadzają pojęcie „planu zarządzania” (ang. *Management Plan*), nadając mu kluczowe znaczenie zarówno w procedurze aplikowania, jak i późniejszego sprawowania opieki nad danym Miejscem Światowego Dziedzictwa. Znowu stosowne procedury i zalecenia odnieść można do każdego zabytku, będącego przedmiotem prawnej

ochrony zarówno poprzez wpis do rejestru zabytków, jak i stosownej ewidencji. Autor uczestniczył w międzynarodowym projekcie badawczo-dydaktycznym, którego rezultatem jest Plan Zarządzania dla Kościołów Pokoju w Jaworze i Świdnicy opracowany według ramowych wytycznym Niemieckiego Komitetu ds. UNESCO [5]. Jest to bardzo szczegółowe opracowanie, w przeciwieństwie do lapidarnej instrukcji pomieszczonej przez Polski Komitet Narodowy ds. UNESCO na stronie internetowej [6]. Mimo to, oba dokumenty są zbieżne w zakresie postulowanej zawartości opracowania. Ich zastosowanie do danego przedmiotu opracowania w przypadku niemieckiej wersji wymaga eliminacji nie dotyczących aspektów, a w przypadku polskiej wersji odpowiednie uszczegółowienie zakresu.

Zarówno przywołane wyżej normy PN-EN, jak i prawidłowo sporządzony plan zarządzania mają na celu wydłużenie cyklu życia zabytku poprzez:

- precyzyjne określenie zakresu ochrony odniesionego do wiodących wartości obiektu, tj. jego autentyczności i integralności;
- szczegółowe zbadanie i opisanie stanu substancji budowlanej obiektu oraz rozpoznanie zagrożeń jej trwałości, przy jednoczesnym oszacowaniu ryzyka pogorszenia się tego stanu w różnych czasookresach;
- odpowiednie zapewnienie ochrony krajobrazowej i widokowej obiektu poprzez właściwe zapisy w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego;
- wyczerpujące rozpoznanie środowiska społecznego obiektu poprzez identyfikację wszystkich interesariuszy oraz opracowanie programu komunikacji społecznej, zapewniającego bieżące upowszechnianie informacji o działaniach podejmowanych wobec obiektu oraz czynne włączenie się interesariuszy w przedsięwzięcia konserwacji, utrzymania i wykorzystania obiektu dziedzictwa.

2. Założenia

2.1. Podstawowe procedury i pojęcia przydatne do określenia zakresu ochrony obiektu dziedzictwa

W normie PN-EN 15898:2011 zawarto 51 podstawowych definicji, a w tym:

- Dziedzictwo kultury:** materialne i niematerialne nośniki wartościowości/znaczenia/ważności dla obecnych i przyszłych pokoleń.
- Dziedzictwo materialne** jest materialną reprezentacją dziedzictwa kultury.
- Obiekt:** pojedyncza reprezentacja dziedzictwa kultury; pojęcie „obiekt” jest używane w niniejszym standardzie w odniesieniu do ruchomych i nieruchomych dóbr dziedzictwa kultury i może być zastąpione w szczególnych przypadkach innymi terminami, np. „artefakt”, „dobro kultury”, „element”, „zespół”, „miejsce”, „budynek”, „substancja”.

Rys. 1. Świdnica, Kościół Pokoju widziany z wieży ratuszowej, 2014 (fot. W. Affelt)

Rys. 2. Jawor, Kościół Pokoju w otoczeniu parku miejskiego, luty 2014 (fot. W. Affelt)

- Badanie:** gromadzenie wszelkich informacji niezbędnych dla procesu podejmowania decyzji konserwatorskich; obejmuje zarówno informacje jakościowe i ilościowe; bywa często inwazyjne; nieinwazyjne metody obejmują kontrolę, fotogrametrię, teledetekcję, kwerendę dokumentów i/lub źródeł mówionych itp.
- Kontekst:** minione, obecne i przyszłe okoliczności wpływające na wartościowość/znaczenie/ważność obiektu; kontekst odnosi się do okoliczności materialnych i niematerialnych, w jakich obiekt był/jest tworzony, budowany, użytkowany, czczony, ceniony, wydobyty, przechowywany, prezentowany itp.
- Wartość:** aspekt wartościowości/ważności/istotnego znaczenia obiektu, jaki jednostki lub społeczeństwa jemu przypisują; wartości mogą być różnego typu, np. artystyczne, symboliczne, historyczne, społeczne, gospodarcze, naukowe, techniczne itp. Przypisana wartość może zmieniać się zależnie od sposobu prowadzenia wartościowania, jego kontekstu i czasu. Wartość zawsze powinna być dookreślona poprzez wskazanie jej typu.
- Wartościowość/istotne znaczenie/ważność obiektu:** kombinacja wszystkich wartości przypisanych obiektowi.

- **Autentyczność:** stopień zgodności obiektu z jego identyfikacją; pojęcia autentyczności nie należy mylić z pojęciem pierwotności (czyli np. z najwcześniejszą fazą stratygraficzną).
- **Integralność:** zakres fizycznej lub pojęciowej całościowości obiektu (kompletności zespołu).

Pojęcie wartości ma charakter konceptualny i wymaga ustalenia listy atrybutów, poprzez które dana wartość w rozważanym przykładzie jest reprezentowana. Do porównywania atrybutów służą wskaźniki, zapewniające możliwość zastosowania jakiejś obiektywnej miary podczas wartościowania, co później może być przydatne do monitorowania zmian stanu zachowania obiektu oraz do oceny ryzyka propagacji tych zmian. Po zrealizowaniu programu konserwatorskiego lub projektu rewitalizacji wskaźniki będą przydatne do oceny realizacji np. zgodności z zasadami dobrej praktyki konserwatorskiej, a w przyszłości będą wspomagać zarządzanie obiektem dziedzictwa kultury. Jest kilka sposobów obiektywizacji wskaźników, np.:

- punktacja: liczba wg przyjętej skali, np. 1 – mało ważne, 2 – ważne, 3 – bardzo ważne;
- podejście opisowe: krótkie stwierdzenia precyzujące istotę danego atrybutu;
- podejście jakościowe: słowa z repertuaru porównawczego, np. wszystkie, kilkanaście, niektóre, kilka, brak;
- podejście ilościowe: liczby zastosowanej jednostki, ułamki lub procenty, ewentualnie daty.

Ilościowe podejście jest najbardziej pożądane i zalecane, gdyż w przyszłości pomoże monitorować i rejestrować ewentualne zmiany stanu zachowania atrybutów i wartości. „Wytyczne operacyjne...” podają przykłady dobrych wskaźników:

- liczba gatunków lub populacja kluczowego gatunku na obszarze dobra przyrodniczego;
- udział procentowy budynków wymagających znacznych napraw w przypadku historycznego miasta lub dzielnicy;

Rys. 3. Świdnica, Kościół Pokoju w otoczeniu cmentarza, 2014 (fot. W. Affelt)

- przybliżony czas, który upłynie do chwili planowanego ukończenia dużego programu konserwatorskiego;
- stabilność lub stopień odkształceń w danym budynku lub części budynku;
- poziom wzrostu lub obniżenia każdego rodzaju ingerencji na terenie dobra.

Zarówno lista atrybutów jak i wskaźników powinna być opracowywana indywidualnie i dostosowana odpowiednio dla każdego wartościowanego obiektu/zespołu.

2.2. Wartość autentyczności

Lapidarność normowej definicji autentyczności może budzić podziw dla autora przekładu (szczególnie wobec obszerności „Dokumentu ICOMOS z Nara o autentyczności” [7] oraz liczności konferencji poświęconych interpretacji tego pojęcia), ale trzeba stwierdzić, iż w tej postaci jest ona praktycznie nieprzydatna. Dla porównania „Wytyczne operacyjne...” formułują istotę autentyczności następująco: „Możliwość zrozumienia wartości przypisanych dziedzictwu zależy od stopnia, w jakim źródła informacji o tych wartościach, mogą być uznane za wiarygodne i prawdziwe. Znajomość i rozumienie tych źródeł informacji, w odniesieniu do pierwotnych i wtórnych cech dziedzictwa kulturowego i ich znaczenia, jest niezbędną podstawą do oceny wszystkich aspektów autentyzmu danego dziedzictwa. (...) W zależności od typu dziedzictwa kulturowego i jego kontekstu kulturowego można uznać, że dobra spełniają warunki autentyzmu, jeśli ich wartości kulturowe są prawdziwie i wiarygodnie wyrażone przez szereg atrybutów, w tym:

- formę i projekt;
- materiały i substancje;
- użytkowanie i funkcję;
- tradycje, sposoby i systemy zarządzania;
- lokalizację i otoczenie;
- język oraz inne formy dziedzictwa niematerialnego;
- atmosferę i odczucia; a także
- inne czynniki wewnętrzne/zewnętrzne.

Atrybuty, takie jak atmosfera czy odczucia same w sobie są trudne w praktycznym zastosowaniu do oceny autentyzmu, ale mimo to są ważnymi wskaźnikami charakteru i odbioru miejsca, np.: w społecznościach zachowujących tradycje i ciągłość kulturową. Dla oceny autentyczności obiektu budowlanego/zespołu obiektów będących przedmiotem ochrony konserwatorskiej potrzebna jest nieco poszerzona **interpretacja pojęcia atrybutów autentyczności**, którymi są:

- a. lokalizacja obiektu/zespołu w terenie, ukazana na mapie wraz z sąsiednimi budynkami, układem dróg komunikacyjnych, topografią terenu (warstwice), nanieśionymi elementami przyrody oraz osiami ekspozycji widokowej „na obiekt” i „od obiektu”;
- b. plan sytuacyjny ukazujący rozplanowanie wszystkich obiektów zespołu objętego ochroną z zaznaczeniem obiektów nieistniejących oraz ukazaniem faz rozwoju i przeobrażeń danego miejsca z wrysowaną granicą ochrony;

- c. kontekst krajobrazowy, czyli usytuowanie obiektu/zespołu w panoramach i widokach na podstawie analizy krajobrazowej (sylweta, bryła, barwa, kontrast itd.);
- d. projekt pierwotny obiektu/zespołu w porównaniu ze stanem obecnym i ukazaniem faz rozwoju i przeobrażeń;
- e. substancje budowlane, wystrój, wyposażenie wraz z rozwarstwieniem chronologicznym i datowaniem poszczególnych składników;
- f. kontekst konserwatorski historii: ślady wydarzeń i dowody dawności (patyna);
- g. kontekst konserwatorski zachowania funkcji, czyli porównanie pierwotnej funkcji z obecnym sposobem użytkowania;
- h. kontekst estetyczny, czyli charakter i nastrój zarówno wnętrza obiektu, jak i jego zewnątrz wraz ze scenariem bezpośredniego otoczenia;
- i. kontekst dziedzictwa niematerialnego: skojarzone z obiektem/zespołem elementy dziedzictwa niematerialnego.

Przykładowe **wskaźniki** tych atrybutów to:

- liczba warstw/faz budowy wg badań stratygraficznych;
- datowanie i chronologia zmienności warstw na osi czasu;
- klasy oceny stanu zachowania (CC, UC, RC) składników danego zasobu;
- liczba śladów historii i dawności;
- tablice pamiątkowe, znaki i tabliczki produkcyjne składników wyposażenia itp.;
- wykaz pisanych i mówionych źródeł informacji;
- wykaz informacji zawartych w źródłach ikonograficznych.

2.3. Wartość integralności

Pojęcie integralności najprościej odnieść do wykazu wszystkich składników tworzących dany zespół obiektów. „Wytyczne operacyjne...” nieco upraszczają zagadnienie, mówiąc o ocenie zakresu, w jakim dany obiekt:

- a. obejmuje wszystkie elementy niezbędne do wyrażenia jego „wyjątkowej uniwersalnej wartości”;
- b. jest właściwego rozmiaru, aby zapewnić pełną reprezentację cech i procesów świadczących o jego znaczeniu;
- c. jest narażony na niekorzystne skutki rozwoju i/lub zaniedbania.

Ponadto „materiał z którego są wykonane i/lub ich charakterystyczne elementy powinny być w dobrym stanie, a wpływ procesów degradacyjnych powinien być pod kontrolą. Dobra powinny obejmować większość elementów koniecznych do przekazania całości wartości przez nie wyrażanych. Powinny być również zachowane wzajemne powiązania i funkcje dynamiczne obecne w krajobrazach kulturowych, miastach historycznych oraz innych «żywych» dobrach, które są podstawą ich wyróżniającego się charakteru”.

2.4. Wyjątkowa uniwersalna wartość

Znaczącą rolę w „Wytycznych operacyjnych...” odgrywa **pojęcie wyjątkowej uniwersalnej wartości**. Jakkolwiek zostało ono sformułowane na potrzeby procedowania wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, to kryteria kwalifikacyjne łatwo dają się zaadaptować do jakiegokolwiek obiektu/zespołu obiektów o znaczeniu lokalnym, poprzez zastąpienie przymiotnika „uniwersalna” (tj. globalna, światowa) przymiotnikiem „szczególna” w rozumieniu mniejszego zakresu terytorialnego jak np. gmina, miasto, powiat, województwo, kraj, Europa. Zatem obiekt wyróżniający się wyjątkową szczególną wartością:

- stanowi wybitne dzieło twórczego geniuszu człowieka (kontekst wynalazku i innowacji) lub
- ukazuje znaczącą wymianę wartości zachodzącą w danym czasie lub na danym obszarze kulturowym w dziedzinie rozwoju społeczno-gospodarczego, postępu technicznego, sztuki, lub
- niesie wyjątkowe świadectwo wciąż żywych albo już nieistniejących tradycji/zwyczajów/obyczajów, stylu życia, sposobów bytowania i/lub pracy, lub
- jest wybitnym przykładem zespołu obiektów technicznych, przemysłowych, lub budowlanych w krajobrazie, który ilustruje znaczący (e) etap (y) rozwoju w historii danego miejsca, krainy historycznej, regionu etnograficznego, organizmu administracyjnego itd., lub
- jest wybitnym przykładem interakcji człowieka ze środowiskiem, szczególnie jeżeli on sam jest podatny na zagrożenia wskutek nieodwracalnych zmian, lub
- jest powiązany bezpośrednio lub przedmiotowo z wydarzeniami lub żywymi tradycjami, ideami, wierzeniami, dziełami artystycznymi, lub
- obejmuje obszary o wyjątkowych walorach estetycznych, np. krajobraz kulturowy [8] lub historyczny krajobraz miejski [9].

2.5. Stan zachowania obiektu dziedzictwa

„Ocena stanu zachowania zabytku” oraz „Ocena stanu technicznego obiektu budowlanego” są podstawowymi opracowaniami – obok badań archeologiczno-architektonicznych oraz studium historycznego, które wchodzi w skład dokumentacji konserwatorskiej zabytku. Stanowią one podstawę podejmowania decyzji o wpisie obiektu do rejestru lub ewidencji zabytków, formułowania zaleceń konserwatorskich oraz prowadzenia uzgodnień. Problemem są różnorodne kompetencje autorów tych opracowań, różne postrzeganie zagadnień zabytkoznawczych i konserwatorskich oraz zróżnicowane (niejednoznaczne) słownictwo. Norma PN-EN 16096:2013-02 ma na celu ujednoczenie zarówno metodyki dokonywania przeglądu dawnego obiektu budowlanego, jak i formułowania opisu jego stanu zachowania. Opis ten obejmuje 5 grup elementów składowych każdego budynku:

- **główne elementy konstrukcyjne:** fundamenty; ściany konstrukcyjne; filary, kolumny, pilastry; łuki, kopuły; stropy; konstrukcja dachowa i pokrycie; schody, klatki schodowe, rampy; inne;
- **elementy drugorzędne:** okna, drzwi, witraże; sufity podwieszane/pozorne; sterczyny, kominy, świetliki dachowe; balkony, wiaty, galerie; rynny i rury spustowe; kraty, poręcze; inne;
- **powierzchnie architektoniczne:** tynki, okładziny (forniry), lakierowania, dekoracje, tapety, malowanie, płaskorzeźby, szyby, mozaika, posadzki, inne;
- **instalacje:** grzewcze, wodociągowe, kanalizacyjne, wentylacyjne, klimatyzacyjne, elektryczne, alarmu ogniowego, przeciwpożarowe (gaśnicze), bezpieczeństwa, ogrodzenia, bramy, inne;
- **budowle zewnętrzne:** drogi, place, skwery, ogrody, parki, podwórka, inne.

Powyższe jednoznacznie wykazuje, iż grupą zawodową posiadającą kompetencje do sporządzenia tak określonego opisu posiadają jedynie inżynierowie budownictwa oraz inżynierowie architektki. W zakresie instalacji powinien wypowiadać się uprawniony inżynier instalacji sanitarnych lub inżynier elektryk. Ponadto obiekty komunikacji (np. zespół stacji kolejowej, most lub wiadukt, kanały i drogi wodne) wymagają swojego specjalisty, podobnie jak obiekty zielone. W obiektach dziedzictwa techniki (ale również i w budynkach mieszkalnych lub innych mających windy) niezbędną jest wiedza inżyniera mechanika, mającego rozeznanie w dawnych urządzeniach i technologiach produkcji, gdyż bez tego znawstwa nie sposób rozpoznawać ich autentyczność oraz orzekać o wartości integralności obiektu budowlanego. Jednakowoż sprawą najważniejszą jest orzekanie o stanie technicznym. Norma wymaga sklasyfikowania (cztery klasy 0, 1, 2, 3) trzech aspektów (C, U, R) oceny stanu technicznego (C – ang. *condition*) wyrażonego za pomocą symbolicznego zapisu:

- ocena stanu zachowania elementów składowych obiektu CC (ang. *condition classification*);
- ocena ryzyka wystąpienia zmian stwierdzonego stanu zachowania w czterech przedziałach czasokresu UC (ang. *urgency risk classification*);
- zalecany charakter i zakres interwencji RC (ang. *recommendation class*).

Podano przykłady interpretacji zapisów symbolicznych:

- CC0 – brak symptomów niezadowolającego stanu technicznego;
- CC1 – drobne (początkowe) symptomy pogarszającego się stanu technicznego, np. ubytki powłok malarskich, dachówki pokryte mchem, kilka pękniętych dachówek; drobne uszkodzenia mogą być niewidoczne;
- CC2 – umiarkowanie silne symptomy lokalnych uszkodzeń spowodowanych drobnym porażeniem pleśnią, wymagające napraw miejscowych i częściowej wymiany;

- CC3 – silne symptomy zużycia substancji budowlanej jak np. przeciekający dach, czego skutkiem są poważniejsze zniszczenia spowodowane porażeniem grzybami i pleśnią; stan ten może prowadzić do katastrofy budowlanej;
- UC0 – długoterminowe;
- UC1 – pośredni czasookres;
- UC2 – krótkookresowe;
- UC3 – pilne i natychmiastowe;
- RC0 – nie wymaga podjęcia działań;
- RC1 – konserwacja bieżąca i zapobiegawcza
- RC2 – naprawy średnie i/lub dalsze badania
- RC3 – remont generalny na podstawie diagnozy.

Norma zaleca objęcie tym systemem klasyfikacji wszystkie elementy składowe obiektu budowlanego z osobna, jakkolwiek z drugiej strony wskazuje konieczność holistycznego podejścia do obiektu jako zintegrowanej konstrukcji. Opracowanie powinno także zawierać ewentualne wskazania dalszych badań, zalecenia zastosowania szczególnych wyrobów lub technologii robót oraz ustalenie priorytetów/kolejności prowadzenia prac naprawczych.

2.6. Ochrona krajobrazowa obiektu dziedzictwa

Sprawy ochrony zabytków nieruchomych w aspekcie krajobrazowym ujmuje pojęcie „**strefa buforowa**”. Wg „Wytycznych operacyjnych...” jest to „obszar otaczający dobro, w którego przypadku wprowadzono komplementarne restrykcje prawne i/lub zwyczajowe, nałożone na sposób użytkowania i rozwoju tego obszaru w celu uzupełnienia ochrony o dodatkową warstwę. Strefa powinna obejmować bezpośrednio otoczenie (kandydującego dobra), ważne widoki i inne obszary lub atrybuty, mające funkcjonalne znaczenie dla dobra i jego ochrony.” Granice strefy buforowej powinny być wrysowane w odpowiedni miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wraz ze wskazaniem dopuszczalnych form jego użytkowania. Chociaż mamy w Polsce dobre zrozumienie pojęcia „otoczenie zabytku”, gdyż występuje ono we wszystkich związanych aktach legislacyjnych od 1918 r., to tak szeroka interpretacja, jaką sporządzono na potrzeby ochrony Miejsc Światowego Dziedzictwa UNESCO nie ma dotąd umocowania prawnego. Tymczasem najnowszy dokument referencyjny UNESCO zaleca „**podejście krajobrazowe do historycznego dziedzictwa miejskiego**, mające na celu zachowanie jakości środowiska człowieka poprzez wykorzystywanie przestrzeni miejskich w sposób bardziej produktywny i zrównoważony, uznając ich dynamiczny charakter oraz wspierając ich różnorodność społeczną i funkcjonalną. Podejście to łączy cele konserwacji dziedzictwa miejskiego z celami rozwoju społeczno-gospodarczego. Jest zakorzenione w harmonijnej i zrównoważonej relacji między środowiskiem miejskim i przyrodniczym oraz między potrzebami obecnych i przyszłych pokoleń a spuścizną przeszłości. Podejście krajobrazowe do historycznego dziedzictwa miejskiego uznaje kluczowe

Rys. 4. Jawor, Kościół Pokoju widziany od ul. Starojaworskiej, 2013 (fot. W. Affelt)

znaczenie różnorodności kulturowej i kreatywności dla rozwoju ludzkiego, społecznego i gospodarczego oraz dostarcza narzędzi do zarządzania przemianami materialnymi i społecznymi oraz narzędzi, które gwarantują harmonijne zintegrowanie współczesnych ingerencji z dziedzictwem w kontekście historycznym i biorą pod uwagę uwarunkowania regionalne.

Podejście krajobrazowe do historycznego dziedzictwa miejskiego czerpie z tradycji i percepcji społeczności lokalnych, jednocześnie respektując wartości reprezentowane przez społeczności narodowe i międzynarodowe.” [9] Owo „podejście krajobrazowe” w polskich realiach mogą stosować przede wszystkim planiści przestrzenny oraz współdziałający z nim z urzędu konserwator uczestniczący w stosownych uzgodnieniach, wydający postanowienia i formułujący zalecenia na mocy ustawy [10].

2.7. Plan Zarządzania Miejscem Światowego Dziedzictwa

Plan Zarządzania dla Kościołów Pokoju w Jaworze i Świdnicy opracowano według poniższego schematu ramowego – spisu treści [5].

1. Wprowadzenie (informacje ogólne)
2. Atrybuty Miejsca Światowego Dziedzictwa UNESCO
 - 2.1. Ocena Wyjątkowej Uniwersalnej Wartości oraz stwierdzenie Szczególnego Znaczenia
 - 2.2. Raport o autentyczności i/lub integralności
3. Przedmiot, cel i instrumenty ochrony
 - 3.1. Przedmiot ochrony
 - 3.2. Cel ochrony
 - 3.3. Instrumenty ochrony
 - 3.3.1. Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Paryż 1972
 - 3.3.2. Inne konwencje i dokumenty międzynarodowe
 - 3.3.3. Prawo krajowe i system planowania przestrzennego
 - 3.3.4. Pozwolenia i decyzje administracyjne
4. Zakres ochroniony
 - 4.1. Granice Miejsca Światowego Dziedzictwa UNESCO
 - 4.2. Strefa buforowa
 - 4.3. Ochrona perspektyw, widoków, sylwet i panoram

5. System zarządzania
 - 5.1. Zarządzanie obiektami budowlanymi
 - 5.1.1. Instytucje odpowiedzialne i procedury
 - 5.1.2. Struktura własnościowa i odpowiedzialne organy
 - 5.1.3. Koordynacja
 - 5.2. Podstawowe zasady planowania i działania
 - 5.2.1. Zasady, cele i strategię
 - 5.2.2. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego oraz katalog działań
 - 5.2.3. Rejestr, ewidencja, inwentarz
 - 5.2.4. Nauka i badania
 - 5.3. Zagrożenia stanu zachowania i ochrona prewencyjna
 - 5.3.1. Wpływ postępu i rozwoju społeczno-ekonomicznego na stan obiektu
 - 5.3.2. Powodzie i zmiany klimatu
 - 5.3.3. Pożary
 - 5.3.4. Klęski żywiołowe
 - 5.3.5. Wpływ turystyki
 - 5.3.6. Zabezpieczenie obiektu
 - 5.4. Monitorowanie i kontrola jakości
 - 5.4.1. Monitorowanie
 - 5.4.2. Raportowanie
 - 5.4.3. Zarządzanie konfliktami
 - 5.5. Środki komunikacji społecznej
 - 5.5.1. Edukacja i informacja
 - 5.5.2. Turystyka i obsługa ruchu turystycznego
 - 5.5.3. Wydarzenie (imprezy)
6. Zrównoważone wykorzystanie obiektów
 - 6.1. Cele ekonomiczne
 - 6.2. Cele ekologiczne
 - 6.3. Cele społeczne
- 7.0 Posiadane zasoby i preliminarz potrzeb
 - 7.1. Ludzie
 - 7.2. Budżet
8. Refleksje sformułowane w wyniku studiów i badań dotyczących sporządzenia Planu Zarządzania dla Kościołów Pokoju w Jaworze i Świdnicy

Byłoby bezzasadnym streszczanie tego ponad 200-stronicowego opracowania [11]. Na uwagę zasługują jednak wnioski, które powstały w wyniku prac studialnych, badań i obserwacji in situ oraz rozmów z interesariuszami. Otóż formalne podstawowe kryteria autentyczności, integralności i wyjątkowej uniwersalnej wartości nie mają jakiegos szczególnego znaczenia dla osób spoza profesjonalnych środowisk konserwatorskich. Oczekiwania społeczne dotyczą na ogół prostych spraw do załatwienia „od ręki”, jak np. oświetlenie obiektu i jego otoczenia; dostępność do obiektu (oczekuje się jak najdłuższego czasu dostępu); oferta materiałów informacyjnych i pamiątek; zwiedzanie z przewodnikiem (w obu przypadkach zostaje włączany audiokomentarz o obiekcie dostępny w kilku językach).

Szczegółowe badania i analizy przeprowadzone na potrzeby Planu Zarządzania wykazały szereg różnic między oboma miejscami w Jaworze i Świdnicy, mimo

Rys. 5. Jawor, analiza krajobrazowa panoramy miasta historycznego z bryłą Kościoła Pokoju z lewej strony; archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków – delegatura w Legnicy, 2013 (fot. W. Affelt)

że w intencji strony aplikującej o wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO był to jeden wniosek tzw. zbiorowy. Spostrzeżenia na ten temat zawarto w ostatnim (poza schematem ogólnym) rozdziale VIII opracowania. Podstawowymi różnicami są:

- kościoły zaprojektowane są na różnych rzutach, z czego wynika różnica ustrojów konstrukcyjnych; pierwotny układ konstrukcyjny uległ zmianie w wyniku rozbudowy łóż wewnętrznych oraz dobudowy wejść zewnętrznych;
- właścicielem nieruchomości są różne społeczności parafian, reprezentowanych przez dwie różne osoby proboszczów;
- własność parafii w Jaworze obejmuje oprócz kościoła także 3 budynki zabytkowe znajdujące się na terenie komunalnym, ale nie objęte wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa, podobnie jak 6 budynków w Świdnicy;
- w Jaworze „płynną” granicę ochrony konserwatorskiej wyznacza otoczenie parku miejskiego, natomiast w Świdnicy ciągły mur ogradzający całą posesję;
- nadzór konserwatorski jest sprawowany przez różne delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu: dla Jawora w Legnicy, dla Świdnicy w Wałbrzychu;
- obie lokalizacje dotyczą także różnych władz powiatowych z siedzibami odpowiednio w Jaworze i Świdnicy;
- przedmiotem ochrony konserwatorskiej w Jaworze jest jedynie budynek kościoła, natomiast w Świdnicy objęto nią cały zespół w granicach własności

wraz z pozostałymi budynkami, cmentarzem, kaplicami grobowymi i zabytkową zielenią;

- w obu miejscach zarządzający inaczej podchodzą do planowania strategicznego i przygotowania programów robót budowlano-remontowych oraz prac konserwatorsko-restauratorskich;
- w Jaworze ciężar przygotowania materiałów informacyjnych i promujących Miejsce Światowego Dziedzictwa przejął Urząd Miasta, natomiast w Świdnicy znacznie większą aktywność w tym zakresie wykazuje parafia;
- liczba interesariuszy – organizacji pozarządowych jest znacznie większa w Świdnicy, co wynika również w różnej wielkości tych gmin miejskich.

Podstawowym podobieństwem jest zbliżona liczba członków społeczności wiernych Kościoła Luterńskiego; są oni właścicielem korporacyjnym nieruchomości, władnym do podejmowania wszelkich decyzji, począwszy od wyboru proboszcza. Także w obu przypadkach nie występuje zagrożenie wartości krajobrazowej, gdyż lokalizacja obiektów czyni je prawie niewidzialnymi w tej skali – szczególnie w okresie wegetacji, gdy są osłonięte drzewostanem, a stosowne plany miejscowe uwzględniają ten aspekt. Na podkreślenie zasługuje wysoka jakość analiz krajobrazowych sporządzonych w okresie wpisania Kościoła Pokoju w Jaworze do rejestru zabytków w 1963 r. i przechowywanych w archiwum Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Legnicy. Zbiór tych archiwaliów ma znaczący walor dydaktyczny jako przykład dobrej praktyki.

Rys. 6. Jawor, Muzeum Regionalne, fragment ekspozycji poświęcony historii i technologii wznoszenia Kościoła Pokoju (fot. W. Affelt)

3. Podsumowanie

3.1. Wartościowanie jako sposób ustalenia zakresu ochrony

Prawidłowo sporządzona analiza wartościująca obiekt zabytkowy musi obejmować autentyczność i integralność, ale także może zawierać analizę innych wartości [12]. W ustawie [10] zapisano nazwy wartości historycznej, artystycznej, naukowej, ale współczesna metodyka wartościowania obejmuje ponadto wartość estetyczną, związane elementy dziedzictwa niematerialnego, wspólnotowość w kontekście tożsamości społecznej oraz unikatowość rozważaną na tle różnych obszarów porównawczych i czasookresów. Efekty wartościowania bezpośrednio przekładają się na wyznaczenie zakresu ochrony i/lub wybór odpowiednich środków i metod działania zapewniających przekazanie tych wartości przyszłym pokoleniom.

3.2. Normowy opis stanu technicznego

Do praktyki rzeczoznawstwa budowlanego zostaje wprowadzony obowiązek oceny trzech aspektów dotyczących – oprócz właściwego rozpoznania zagrożeń – szacowania ryzyka propagacji symptomów zniszczenia w czasokresach, dających podstawę do strategicznego planowania programów ochrony. Ekspert musi podjąć decyzję w tym zakresie, orzekając jednocześnie o stopniu zagrożenia substancji budowlanej (konstrukcji i innych komponentów obiektu budowlanego) i prawdopodobieństwie pogarszania się stanu w różnych horyzontach czasowych. Decyzje rzeczoznawcy zostają kodowane w normowych symbolach CC, UC, RC wraz ze stopniem natężenia 0, 1, 2, lub 3.

3.3. Analiza wnętrza i jednostek architektoniczno-krajobrazowych

Kościoty Pokoju są przykładem właściwego zapewnienia ochrony krajobrazowej dzięki wnikliwie przeprowadzonym studiom i analizom (szczególnie w odniesieniu

do Jawora). Opracowania te powstały przed półwiekiem w innej rzeczywistości ekonomiczno-politycznej, czyli na koszt państwa, chociaż dla prywatnego beneficjenta. Skutkiem poniesienia związanych z tym kosztów jest konsekwentne wykorzystanie instrumentu – miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego poprzez właściwe strefowanie, przeznaczenie terenów i zapisy warunków zabudowy.

3.4. Obiekt dziedzictwa jako dobro społeczne

W obu miejscach zarządzający Kościołami przyjęli różne strategie komunikacji z władzami samorządowymi oraz grupami społeczności lokalnej. Mimo tej odrębności efekt użytkowania obiektu dla celów innych niż kultowe jest podobny. Kościoły istnieją w sferze kultury i jako miejsce spotkań, cieszą się publicznym zainteresowaniem, a trend ten jest podtrzymywany i rozwijany. Podjęte na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu studia nad pamięcią kulturową związaną z tymi miejscami otwierają nowe perspektywy narracji zabytkoznawczej, o treściach specjalnie dedykowanych grupom targetowym polskim i zagranicznym.

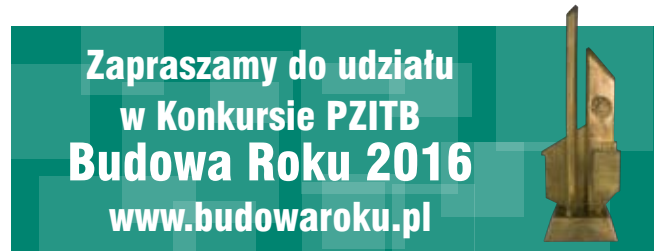
3.5. Wnioski

Zarządzanie jest nieustannym procesem kontrolowania stanu zachowania wszystkich elementów składowych konstytuujących dane miejsce zabytkowe (ang. *historic site*) oraz podejmowania różnorodnych działań dla utrzymania jego wartościowości oraz przydatności współczesnym i przyszłym pokoleniom. Dla osiągnięcia tych celów niezbędnym jest wnikliwe określenie atrybutów wszystkich wartości kulturowych tego miejsca oraz ich wskaźników, umożliwiających monitorowanie zmian stanu zachowania, jakie powoduje każda ingerencja w zabytkową substancję budowlaną, zmiana warunków środowiskowych lub po prostu proces starzenia się obiektu [12]. Plan zarządzania jest instrumentem do realizacji tych celów, który powinien uwzględniać intencje wszystkich interesariuszy danego miejsca zabytkowego oraz rozpoznać jego swoisty potencjał społeczno-ekonomiczny. Plan zarządzania reguluje wszystkie aspekty na podstawie krótko-, średnio-, i długoterminowych programów działania, aktualizowanych na podstawie oceny skutków działań już zrealizowanych, wniosków z monitoringu oraz zmian zaobserwowanych w środowisku formalnoprawnym, społecznym i fizycznym. Konsultacje społeczne i debaty publiczne powinny być prowadzone na wszystkich etapach procesu zarządzania, tj. przy opracowywaniu analiz, prognoz, projektu planu zarządzania i jego aktualizacji, tworzeniu programów działania i przy ocenianiu skutków ich realizacji. Pożądane jest włączenie społeczności lokalnych i społeczeństwa sensu largo do zarządzania miejscem zabytkowym, gdyż to one są spadkobiercą spuścizny kulturowej minionych pokoleń.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Jakilehto J., A History of Architectural Conservation, <http://mestrado-reabilitacao.fa.utl.pt/disciplinas/jaguiar/jukkajokilehto1986historyof-conservation.pdf> (dostęp 8.03.2015)
- [2] Krawczyk J., Ideał obiektywności wiedzy a początki wartościowania w konserwatorstwie, w: (Szymgin B., red.) Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków, Warszawa-Lublin 2012, str. 101–113
- [3] Ruskin J., Siedem lamp architektury, (przekład Mączyński F.), Architekt, 1903, nr 5, s. 54–55. Kowalski J., Theory of..., 1977, tom 29, nr 5, str. 687–704
- [4] Wytyczne operacyjne do realizacji Konwencji Światowego Dziedzictwa UNESCO, PKN ICOMOS 2012 http://www.icomospoland.org/images/dokumenty%20doktr%20i%20uchwały/Wytyczne%20operacyjne_2012.pdf (dostęp 8.03.2015)
- [5] Ringbeck B., Management Plans for World Heritage Sites. A practical guide, German Commission for UNESCO, 2008 <https://www.unesco.de/en/infothek/publikationen/list-of-publications/management-plans-for-world-heritage-sites.html> (dostęp 20.09.2016)
- [6] Plan zarządzania obiektem Światowego Dziedzictwa, <http://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/procedura-wpisu/plan-zarzadzania/> (dostęp 8.03.2015)
- [7] Dokument z Nara dotyczący autentyczności, op. cit. poz. [4, Aneks 4], str. 83
- [8] Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20060140098> (dostęp 8.03.2015)
- [9] Zalecenie UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Rekomendacje/Zalecenie_w_sprawie_krajobrazu_miejskiego.pdf (dostęp 8.03.2015)

- [10] Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
- [11] Affelt W., Schaaf U., Schellino F., The Churches of Peace in Jawor and Świdnica, World Heritage Site. Management Plan, July 2014 http://heritagestudies.eu/wp-content/uploads/2016/02/01_Management-Plan-Churches-of-Peace.pdf (dostęp 20.09.2016)
- [12] Zob. metodologię wartościowania zabytkowych obiektów budowlanych w: Affelt W., TECHNITAS. Konteksty dziedzictwa kulturowego techniki, Muzeum Górnictwa Węglowego, Zabrze 2015.

IV FORUM BUDOWLANE PŁOCK 2016

16-17 listopada 2016 r. Instytut Budownictwa
Wydziału Budownictwa, Mechaniki i Petrochemii
Politechniki Warszawskiej Filii w Płocku

Przy współpracy

- Mazowieckiej Okręgowej Izby Inżynierów Budownictwa
- Polskiego Związku Inżynierów i Techników Budownictwa Oddział w Płocku
- Izby Gospodarczej Regionu Płockiego
- Towarzystwa Naukowego Płockiego

Pod patronatem

- JM rektora Politechniki Warszawskiej
- Przewodniczącego Mazowieckiej Okręgowej Izby Inżynierów Budownictwa
- Prezydenta Miasta Płocka

PROGRAM FORUM

- Konferencja naukowo-techniczna „Aktualne problemy naukowo-techniczne budownictwa”
- Warsztaty inżynierów budownictwa „Nowoczesne technologie dla budownictwa”
- Wystawa osiągnięć i produktów dla budownictwa

TEMATYKA KONFERENCJI

Budownictwo

- Badania materiałów i wyrobów budowlanych, w tym recyklingowych
- Konstrukcje budowlane i inżynierskie
- Technologia i organizacja procesów budowlanych
- Eksploatacja, diagnostyka i ocena stanu technicznego obiektów budowlanych
- Geotechnika

Fizyka budowli i inżynieria środowiska

- Racjonalizacja użytkowania energii i ochrona środowiska
- Niekonwencjonalne źródła energii
- Nowe technologie w ogrzewnictwie, wentylacji, klimatyzacji
- Budownictwo zrównoważone

oraz inne zagadnienia dotyczące budownictwa i inżynierii środowiska

Organizatorzy zapraszają inżynierów budownictwa, studentów i pracowników naukowych uczelni, firmy funkcjonujące w sektorze budownictwa i inżynierii środowiska oraz innych zainteresowanych tematyką do udziału w IV Forum Budowlanym – Płock 2016. Bierne uczestnictwo w Forum jest bezpłatne. Szczegółowe informacje dostępne są na stronie www.fb2016.pw.plock.pl

Wydział Budownictwa, Mechaniki i Petrochemii Politechniki Warszawskiej, ul. Łukasiewicza 17, 09-400 Płock, tel./fax. (24) 262-42-26, e-mail: fb2016@pw.plock.pl, www.fb2016.pw.plock.pl